

WOLFGANG KLEINWÄCHTER
Lipsk

011 473
BP/ JZ 1000

POROZUMIENIE CZTEROSTRONNE W SPRAWIE BERLINA ZACHODNIEGO — ODPREŻENIE I WSPÓLPRACA

Dnia 3 września 1971 r. podpisano w Berlinie Zachodnim Porozumienie Czterostronne między Związkiem Radzieckim, Francją, USA i W. Brytanią. W obowiązującej, prawnomiędzynarodowej formie porozumienie to uregulowało pozycję Berlina Zachodniego w stosunkach międzynarodowych i powinno przyczynić się do przekształcenia tego miasta, które przez ponad dwa dziesięciolecia stanowiło źródło napięć i niebezpiecznych kryzysów w centrum Europy, w konstruktywny element europejskiego procesu odprężenia.

Nadzieje na tego rodzaju rozwój wydarzeń wynikały przede wszystkim z faktu, że w porozumieniu tym uwzględniono realia powojennego rozwoju w Europie i zagwarantowano obowiązującą, prawnomiędzynarodową samodzielność Berlina Zachodniego w stosunku do RFN. W ten sposób stworzono podstawy do podjęcia wielu dalszych uzgodnień, które zapewniają korzystny rozwój Berlina Zachodniego; dotyczy to w szczególności stosunków Berlina Zachodniego z innymi państwami, m. in. z NRD i RFN.

Nadzieje, jakie z tym porozumieniem wiązała europejska opinia publiczna, nie okazały się płonne.

1. Porozumienie w sprawie Berlina Zachodniego z 1971 r. stymulowało w dużej mierze proces odprężenia europejskiego, nie tylko dlatego, że ukazało ono, jak na podstawie zasad pokojowego współistnienia między państwami o różnych ustrojach może dojść do uzgodnienia stanowisk także w przypadku najbardziej skomplikowanych problemów politycznych. Porozumienie Czterostronne przyczyniło się do pogłębienia wzajemnej współpracy między Związkiem Radzieckim, USA, Francją, W. Brytanią i RFN. Wpłynęło ono także pozytywnie na normalizację stosunków między NRD a RFN oraz stało się istotnym czynnikiem umożliwiającym zwołanie Europejskiej Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Helsinkach.

2. Dzięki porozumieniu w sprawie Berlina Zachodniego znacznie poprawiła się sytuacja samego miasta. Rozwinęły się stosunki między Ber-

linem Zachodnim a innymi państwami, co znalazło m. in. wyraz w rosnącej liczbie układów między Berlinem Zachodnim a NRD.

Sześć lat po podpisaniu Porozumienia Czworostronnego problem Berlina Zachodniego uległ znacznej normalizacji, tak że miasto to nie stanowi już newralgicznego, zapalnego punktu w Europie. L. Breżniew na forum XXV Zjazdu KPZR oświadczył:

„Zawarte jesienią 1971 r. porozumienie czterech mocarstw w połączeniu z porozumieniami i umowami dotyczącymi szeregu problemów między rządami NRD, RFN i Senatem Berlina Zachodniego w zasadzie zlikwidowało napięcie. Doceniamy współpracę z USA, Francją, Anglią w tej sprawie. Stworzone zostały warunki do tego, by Berlin Zachodni ze źródła sporów przekształcił się w konstruktywny element pokoju i odprężenia”¹.

TENDENCJE PRZECIWNE

Koła prawicowe w RFN i Berlinie Zachodnim podejmują wszakże wiele kroków, aby nie wykorzystać wspomnianych wyżej możliwości, aby znowu z tego miasta uczynić przedmiot międzynarodowych sporów i w ten sposób jeśli nie zatrzymać, to przynajmniej przyhamować proces odprężenia w Europie. Przeprowadzając liczne akcje, próbuje się wciąż wysuwać na nowo, uznaną przez Porozumienie Czworostronne z punktu widzenia politycznego i prawnego za absurdalną, tezę o przynależności Berlina Zachodniego do RFN i wyciągać z tego twierdzenia praktyczne wnioski. W całokształcie tych działań można wyróżnić dwie, niżej omówione metody postępowania.

1) Jednostronna interpretacja Porozumienia Czworostronnego. Praktycznie próbuje się wydzielić część II, rozdział B, porozumienia, w której ustala się, że „powiązania między zachodnimi sektorami Berlina a RFN będą podtrzymywane i rozwijane z uwzględnieniem faktu, że sektory te, tak jak poprzednio, nie są częścią Republiki Federalnej Niemiec i nadal nie będą przez nią zarządzane”².

Po zawarciu Porozumienia Czworostronnego w literaturze politycznej i prawnej RFN interpretowano ten fragment w taki sposób, jakoby porozumienie zapewniało nieograniczone powiązanie Berlina Zachodniego z RFN. Berlin Zachodni miałby *quasi*-status jednego z krajów federalnych z zastrzeżonymi jedynie przez mocarstwa mniejszymi prawami³. Taka „interpretacja” przeczy całkowicie faktom. Porozumienie dopuszcza

¹ „Neues Deutschland” z 25.2.1976 (XXV. Parteitag).

² „Neues Deutschland” z 4.9.1971.

³ Zob. zwłaszcza: H. Schiermeier, *Der völkerrechtliche Status Berlins nach dem Viermächteabkommen vom 3.9.1971*. Westberlin 1975, s. 89; D. Mahnke, *Berlin im geteilten Deutschland*, München 1973; E. Zivier, *Der Rechtsstatus des Landes Berlin*. Westberlin 1973.

rozwój kontaktów między Berlinem Zachodnim a RFN jedynie pod warunkiem nieprzynależności Berlina Zachodniego do RFN oraz niesprawowania tam władzy przez rząd federalny. W Porozumieniu Czterostronnym określa się ograniczenia dotyczące rozwoju kontaktów między Berlinem Zachodnim a RFN, które są uzupełnione i bardziej sprecyzowane w poszczególnych załącznikach do tego aktu. Przede wszystkim status Berlina Zachodniego został określony w ten sposób, że nie jest on częścią składową RFN, ale znajduje się pod zarządem i stanowi jednocześnie samodzielny organizm polityczny. Z punktu widzenia prawa państwowego określa się Berlin Zachodni jako „specyficzny, polityczno-państwowy organizm, twór odrębny, nie należący do żadnego państwa”⁴, a z punktu widzenia prawa międzynarodowego — jako członka stosunków międzynarodowych, który w ramach Porozumienia Czterostronnego jest w stanie kierować się według zasad międzynarodowych i z tego tytułu ponieść odpowiedzialność. Jest to miasto posiadające specjalny status polityczny.

2) Omijanie Porozumienia Czterostronnego. Posługując się różnymi środkami i nie bacząc na jasne sformułowanie w części I, rozdziale B, próbuje się doszukiwać w tekście porozumienia tzw. luk (*Grauzone*), aby wypełnić je praktycznym działaniem. Dotyczy to przede wszystkim:

— sprawowania władzy zwierzchniej w Berlinie i poza jego granicami przez RFN.

Berlin Zachodni próbuje się przedstawić jako jeden z krajów federalnych, włączając go do niemal każdej konferencji resortowych ministrów krajów Republiki Federalnej. Przejęcie praw Berlina Zachodniego przez RFN powinno spowodować podporządkowanie się organów władzy Berlina Zachodniego organom zarządzania RFN. Przedstawiciele RFN, jak np. prezydent federalny czy minister spraw zagranicznych H. D. Genscher (kiedy oficjalnie towarzyszył sekretarzowi stanu USA H. Kissingerowi w jego podróży do Berlina Zachodniego w maju 1975 r.) wykonywali w Berlinie Zachodnim obowiązki urzędowe. W orzeczeniach sądowych w Berlinie Zachodnim próbuje się wykorzystać nieobowiązującą w Berlinie Zachodnim konstytucję RFN jako podstawę prawną.

W załączniku II, rozdziale 1 porozumienia podkreśla się z naciskiem raz jeszcze nie tylko nieprzynależenie do RFN i zakaz sprawowania przez nią władzy, lecz również i to, że ustawa zasadnicza RFN jest zawieszona, o ile dotyczy ona Berlina Zach., co również odnosi się do odpowiednich fragmentów zachodnioberlińskiej konstytucji. W rozdziale 2

⁴ W. N. Boldyrew, *Westberlin und die europäische Sicherheit*. Berlin 1973, s. 69.

zakazuje się głównym organom RFN i ich przedstawicielom wykonywania w Berlinie Zachodnim aktów konstytucyjnych i urzędowych.

— rozszerzenia obecności RFN w Berlinie Zachodnim.

Dotyczy to przede wszystkim tworzenia nowych urzędów federalnych w Berlinie Zachodnim. Wymownym świadectwem tych poczynań było nielegalne powołanie w Berlinie Zachodnim w lecie 1974 r. Federalnego Urzędu Ochrony Środowiska (*Umweltbundesamt*). Rozważa się dalsze tego rodzaju inicjatywy, jak np. utworzenie Niemieckiej Fundacji Narodowej (*Deutsche Nationalstiftung*).

Odnotowuje się coraz liczniejsze próby instalowania w Berlinie Zachodnim instytucji EWG i Rady Europejskiej. Wbrew ustalonemu w Porozumieniu Czterostronnym statusowi miasta, mają tam powstać: Europejski Instytut Kształcenia Zawodowego EWG (*Europäisches Berufsbildungsinstitut der EWG*) i filia Europejskiego Urzędu Patentowego (*Zweigstelle des Europäischen Patentamtes*).

Wraz z obecnością instytucjonalną będzie systematycznie wzrastać liczba wizyt przedstawicieli kierownictwa RFN w Berlinie Zachodnim oraz posiedzeń komisji *Bundestagu*⁵. Porozumienie Czterostronne zmierza do ograniczenia obecności RFN w Berlinie Zachodnim. Stanowi ono wyraźnie, że prezydent federalny, rząd federalny, Zgromadzenie Federalne, *Bundesrat*, *Bundestag*, włącznie z ich komisjami i frakcjami, kanclerz federalny, gabinet federalny, ministrowie federalni, ministerstwa federalne, a także ich filie i wszystkie sądy federalne mogą wykonywać akty urzędowe i konstytucyjne w Berlinie Zachodnim jedynie poprzez stały urząd łącznikowy akredytowany przy władzach trzech rządów i Senacie Berlina Zachodniego.

— przejęcia pełnej reprezentacji polityki zagranicznej.

Chodzi tutaj przede wszystkim o włączenie Berlina Zachodniego do prawnomiędzynarodowych układów zawieranych przez RFN, jak również o reprezentowanie jego interesów w organizacjach międzynarodowych. Załącznik IV porozumienia zawiera dokładne sformułowanie dotyczące obu tych przypadków.

Rozszerzenie na obszar Berlina Zachodniego zawieranych przez RFN prawnomiędzynarodowych układów jest możliwe, gdy:

— nie zostanie naruszona zasada odrębności Berlina Zachodniego w stosunku do RFN oraz zakaz sprawowania władzy w Berlinie Zachodnim przez rząd federalny,

⁵ Posiedzenia komisji i frakcji mogą odbywać się w Berlinie Zachodnim „w związku z utrzymaniem i rozwojem stosunków między tym sektorem a RFN. W przypadku frakcji posiedzenia nie mogą odbywać się jednocześnie” (pismo trzech ambasadorów do kanclerza federalnego dotyczące interpretacji rozdziału II Porozumienia Czterostronnego).

— nie zostanie naruszony status i bezpieczeństwo,
— w Porozumieniu Czworostronnym zostało przewidziane tego rodzaju rozszerzenie,

— układy te zostaną ratyfikowane według obowiązującego toku postępowania przez zachodniobерлінski Parlament.

Analogiczne postępowanie obowiązuje także w sprawie reprezentowania Berlina Zachodniego w organizacjach międzynarodowych, przy czym należy podkreślić fakt, że Berlin Zachodni, jako miasto posiadające specjalny status polityczny, nie jest członkiem takiej organizacji, lecz RFN może reprezentować jego interesy zgodnie z ustalonymi zasadami. Takie przedsięwzięcia jak: włączenie Berlina Zachodniego do układu o ograniczeniu broni nuklearnej, które dotyczy zasadniczej kwestii bezpieczeństwa, do układu o pomocy sądowej, w którym poruszane są problemy statusu, nominacja przedstawiciela Berlina Zachodniego jako reprezentanta RFN w ramach określonego organu ONZ⁶ albo zaplanowane uczestnictwo Berlina Zachodniego w wyborach do Parlamentu Europejskiego naruszają i burzą Porozumienie Czworostronne, wywołując napięcia.

L. Breżniew stwierdził w swojej wypowiedzi z okazji 25-lecia powstania NRD:

„Uważamy, że to, co zostało osiągnięte w wyniku wielkich wysiłków, dzięki dobrej woli i odpowiedzialnemu podejściu ze strony państw należących do odmiennych systemów społecznych jest zbyt cenne i ważne, aby chociażby w najmniejszym stopniu uczynić to obiektem gry politycznej”⁷.

Na IX Zjeździe *SED* Erich Honecker podkreślił:

„NRD wielokrotnie wykazywała gotowość rozwijania stosunków z Berlinem Zachodnim oraz dalszej ich normalizacji. Porozumienie Czworostronne dotyczące Berlina Zachodniego i inne podpisane prawnomiędzynarodowe układy i porozumienia tworzą tego podstawę. Kto próbuje zrobić znowu z Berlina Zachodniego ognisko zapalne, musi sobie zdawać sprawę, że spowoduje to nie tylko szkodę dla mieszkańców Berlina Zachodniego. Będzie to miało negatywny wpływ na sytuację w Europie. Dlatego należy kierować się rozumem. Każdy powinien to uwzględnić”⁸.

Chodzi o to, aby zawarte układy były we wszystkich punktach całkowicie przestrzegane. Stwarza to szansę, że Berlin Zachodni będzie się spokojnie i normalnie rozwijać, nie stanie się załącznikiem napięcia i w sposób nieograniczony będzie korzystać z dobrodziejstw procesu odprężenia.

⁶ RFN mianowało prezydenta Federalnego Urzędu Kartelowego, powstałego bezprawnie w Berlinie Zachodnim, jako przedstawiciela RFN do grupy ONZ w sprawie badania działalności międzynarodowych koncernów. Związek Radziecki wielokrotnie wnosił sprzeciw w pismach do sekretarza generalnego ONZ, K. Waldheima.

⁷ „Neues Deutschland” z 8.10.1974.

⁸ „Neues Deutschland” z 19.5.1976.

Porozumienie Czterostronne otwiera przed Berlinem Zachodnim szereg możliwości wyzyskania efektów współpracy międzynarodowej, jeśli proces odprężenia będzie kontynuowany. Bierze się także pod uwagę odrębność statusu Berlina Zachodniego jako z jednej strony — obszaru znajdującego się pod okupacją, z drugiej strony zaś — jako względnie samodzielnego organizmu uwzględnianego w różnych uregulowaniach, co uniemożliwia traktowanie Berlina Zachodniego jako obszaru wyłączonego z życia międzynarodowego.

Dla wszystkich możliwych praktycznie przypadków istnieją w Porozumieniu Czterostronnym warianty, które w prawie międzynarodowym bynajmniej nie są używane, ale posiadają odpowiednie paralele.

Osobne postanowienia, za pomocą których Berlin Zachodni może regulować swoje stosunki zewnętrzne zawierają załączniki: III, IV A i IV B porozumienia.

MOŻLIWOŚCI UDZIAŁU BERLINA ZACHODNIEGO W ŻYCIU MIĘDZYNARODOWYM

Załącznik III porozumienia dotyczy stosunków pomiędzy NRD a Berlinem Zachodnim. Zawiera on informacje o ustalaniu kompetentnych urzędów niemieckich i o zawarciu porozumień w sprawie normalizacji wzajemnych stosunków. W załączniku IV A/B, rozdziale 1, stwierdzono przede wszystkim, że w sprawie wszystkich problemów dotyczących statusu i bezpieczeństwa, a także odnośnie do stosunków z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi Berlin Zachodni reprezentowany jest przez rządy trzech mocarstw.

W rozdziale 2 ustalono, że pod warunkiem nienaruszenia statusu i bezpieczeństwa, Berlin Zachodni może być reprezentowany przez RFN w trzech określonych przypadkach (konsularna obsługa stałych mieszkańców Berlina Zachodniego, zawieranie umów prawnomiędzynarodowych i członkostwo w organizacjach międzynarodowych), przy czym każdorazowo musiałyby być sprecyzowane konkretne zasady, dotyczące np. rozszerzenia układów. W dalszym ciągu zezwala się mieszkańcom Berlina Zachodniego występować wspólnie z RFN w niepaństwowym życiu międzynarodowym. Wyróżnia się następujące możliwości udziału Berlina Zachodniego w kontaktach międzynarodowych:

- 1) udział samodzielny (np. zawieranie porozumień, uczestnictwo w konferencjach),
- 2) reprezentowanie Berlina Zachodniego przez rządy trzech mocarstw w ramach ustalonych w Porozumieniu Czterostronnym kompetencji (przede wszystkim w sprawach dotyczących statusu i bezpieczeństwa),
- 3) reprezentowanie przez RFN (konsularna obsługa stałych mieszkańców Berlina Zachodniego, zawieranie układów prawnomiędzynarodowych, członkostwo w organizacjach), przy każdorazowym sprecyzo-

waniu jego zasad i zakresu (status, bezpieczeństwo, nieprzynależność, zakaz stosowania władzy),

4) wspólne występowania z RFN.

Związek Radziecki, NRD i inne państwa socjalistyczne są w zasadzie gotowe utrzymywać, dla zachowania pokoju, obustronnie korzystne stosunki z Berlinem Zachodnim. Wynika to z podstawowych założeń ich polityki, w szczególności z zasady koegzystencji, a również z faktu, że Berlin Zachodni ze względu na swe położenie geograficzne ma korzystne warunki współpracy z krajami socjalistycznymi. Berlin Zachodni leży w środku terytorium NRD; fakt ten decyduje o konieczności rozwoju normalnych i wzajemnie korzystnych stosunków w oparciu o zasadę pokojowego współistnienia.

W układzie z dnia 7 października 1975 r., w rozdziale 7, Związek Radziecki i NRD oświadczają, że gotowe są — w myśl Porozumienia Czworostronnego — utrzymywać i rozwijać kontakty z Berlinem Zachodnim, uznając, że nie jest on częścią składową RFN i nie może być przez nią zarządzany⁹.

Także inne państwa socjalistyczne wyraźnie podkreślają gotowość i zainteresowanie współpracą z Berlinem Zachodnim. I sekretarz Komunistycznej Partii Bułgarii Todor Żiwkow oświadczył w czasie wizyty w NRD w dniu 24 stycznia 1974 r., że „W oparciu o postanowienia Porozumienia Czworostronnego Bułgaria jest gotowa ustanowić i rozwijać kontakty z Berlinem Zachodnim”¹⁰.

Rzeczywistość okazała się jednak bardziej skomplikowana, przede wszystkim z powodu częściowo negatywnego stanowiska zachodniobерlińskiego Senatu, który unika wszelkich konkretnych umów dwustronnych, a w kształtowaniu swoich stosunków zagranicznych chce ograniczyć się do możliwości reprezentowania Berlina Zachodniego przez RFN. Stworzyłyby to podstawę do twierdzenia, uznanego przez Porozumienie Czworostronne za absurdalne, o przynależności Berlina Zachodniego do RFN. Senat zachodniobерliński próbuje jednocześnie zawrzeć z NRD tzw. porozumienia międzymiejskie, aby w oparciu o tezy bońskie ustanowić „specjalne” stosunki Berlin Zachodni — NRD i w ten sposób stworzyć „przyczynek” do sprawy „aktualności problemu niemieckiego”. Polityka taka jest nie tylko krótkowzroczna, ale zawiera też zarodek wielu komplikacji. W przyszłości może powstać sytuacja, że istniejące tendencje pozytywne zdobędą jednak przewagę i zapobiegnie się raz na zawsze wytwarzanym przez Berlin Zachodni napięciom niepokojom.

Od 1971 r. dokonano we wzajemnych stosunkach między Berlinem

⁹ „Neues Deutschland” z 8.10.1975.

¹⁰ „Neues Deutschland” z 25.1.1974.

Zachodnim a państwami socjalistycznymi — pomimo licznych przeszkód — wielu korzystnych i konstruktywnych przedsięwzięć, które pozwalają pozytywnie ocenić rozwój wzajemnych kontaktów.

STOSUNKI MIĘDZY BERLINEM ZACHODNIM A NRD

NRD występuje od dawna z propozycją nawiązania z Berlinem Zachodnim normalnych, sąsiedzkich stosunków. Przedstawiała je już w latach sześćdziesiątych, ale wówczas doprowadzono tylko do podpisania znanych czterech umów o przepustkach. Senat zachodniobermliński wzbraniał się później przed zawarciem jakiegokolwiek układu z NRD.

Pomimo tego, NRD nadal dążyła do poprawy stosunków z Berlinem Zachodnim, przy czym punktem wyjścia były problemy prawne. Dnia 4 lutego 1971 r. przewodniczący Rady Ministrów NRD, W. Stoph, przedstawił program normalizacji wzajemnych stosunków. Zaproponował on: „zawarcie obustronnie korzystnych porozumień i umów, obejmujących problemy ekonomiczne, naukowo-techniczne, komunikacyjne, polityczne i inne”, a zarazem „poczynienie starań, w celu umożliwienia Berlinowi Zachodniemu nawiązania z innymi państwami, włącznie z RFN, kontaktów gospodarczych, naukowo-technicznych i kulturalnych”¹¹.

Podjęte po podpisaniu Porozumienia Czterostronnego rokowania doprowadziły do konkretnych efektów w postaci umów o odwiedzinach i enklawach z dnia 20 grudnia 1971 r. Z okazji podpisania tych dokumentów przedstawiciel rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej podkreślił, że NRD życzy sobie, aby „podpisane dzisiaj umowy były zaczątkiem współpracy, która doprowadziłaby do rozwiązania podstawowych problemów dotyczących kontaktów NRD i Berlina Zachodniego”¹². Postawa taka charakteryzuje nadal poczynania NRD. W czasie spotkania z przewodniczącym zachodniobermlińskiej Socjalistycznej Partii Jedności (SEW), G. Daneliusem, w dniu 27 września 1972 r. I sekretarz Komitetu Centralnego SED Erich Honecker podkreślił, że „istnieją dogodne warunki do dalszego ukształtowania stosunków między NRD i Berlinem Zachodnim, do ich rozbudowy w interesie pokoju i ludzi”¹³.

W grudniu 1974 r. rząd NRD przedstawił Senatowi Berlina Zachodniego obszernie konkretne propozycje dotyczące rozwiązania takich problemów, jak współpraca gospodarcza, uregulowanie spraw komunikacji i innych kwestii politycznoprawnych. Dotychczas zdołano zawrzeć kilka tego rodzaju porozumień.

¹¹ „Neues Deutschland” z 5.2.1971.

¹² „Neues Deutschland” z 21.12.1971.

¹³ „Neues Deutschland” z 28.9.1972.

RUCH TURYSTYCZNY I ODWIEDZINY

Dnia 20 grudnia 1972 r. podpisano porozumienie między rządem NRD i Senatem Berlina Zachodniego, zezwalające mieszkańcom Berlina Zachodniego na wjazd do NRD po wypełnieniu odpowiedniego wniosku i pod określonym warunkiem (do 30 dni w ciągu roku dla jednej osoby). Porozumienie z dnia 20 grudnia 1972 r. zostało uzupełnione później przez specjalną umowę, która umożliwiła mieszkańcom Berlina Zachodniego szereg wizyt na podstawie jednego wniosku. W związku z umową o odwiedzinach regularnie spotykają się pełnomocnicy obu stron w celu wyjaśnienia wyłaniających się problemów.

Rozwój turystyki i odwiedzin odzwierciedlają następujące liczby:

1972 — 3,6 mln osób

1973 — 3,5 mln

1974 — 2,9 mln

1975 — 3,7 mln

W związku z ruchem turystycznym i odwiedzinami, NRD stanęła w obliczu szeregu problemów, które zostały uregulowane przez odpowiednie porozumienia. Jest to przede wszystkim protokół z dnia 12 czerwca 1972 r. o udzielaniu pomocy lekarskiej mieszkańcom Berlina Zachodniego, łącznie z transportowaniem chorych. Protokół ten został uzupełniony przez inne porozumienie z dnia 11 kwietnia 1974 r., które przewiduje — zgodnie z Porozumieniem Czterostronnym — objęcie kontaktów między NRD i Berlinem Zachodnim umową o zdrowiu (*Gesundheitsabkommen*) obowiązującą między NRD a RFN.

WYMIANA TERENU

Porozumienie o wymianie terenu z dnia 20 grudnia 1971 r. przewidywało, że pewna liczba zachodniobermberskich enklaw, powstałych w wyniku zmiany granic, zostanie połączonych z obszarem Berlina Zachodniego. Na podstawie tego porozumienia zawarto dnia 3 lipca 1972 r. umowę, na mocy której należący do NRD obszar dawnego dworca w Poczdamie zostanie przekazany Berlinowi Zachodniemu za odpowiednią kwotę. Umowa ta pozwala NRD na dalsze korzystanie z urządzeń podziemnych dworca. Dnia 3 czerwca 1975 r. zostały utrzymane — dotychczasowo określone — ograniczenia dotyczące korzystania z urządzeń podziemnych dworca na dłuższy czas.

OCHRONA ŚRODOWISKA I GOSPODARKA WODNA

W obu tych dziedzinach zawarto dwa ważne porozumienia. Pierwsze dotyczy transportu śmieci z Berlina Zachodniego na terytorium NRD. W oparciu o odpowiednie umowy między rządem NRD i Senatem Berlina

Zachodniego zawarto dnia 27 października 1972 r. ograniczone w czasie porozumienie między spółkami *Bergbau-Handel GmbH* (NRD) i *Consult GmbH* (Berlin Zachodni), które dnia 11 grudnia 1974 r. zastąpiono umową na lat dwadzieścia.

Podobnym problemem jest odprowadzanie ścieków. Zgodnie z porozumieniem z dnia 12 grudnia 1974 r. NRD odprowadza za odpowiednią odpłatą od 1975 r. rocznie 100 mld m³ ścieków z Berlina Zachodniego na swoje terytorium.

HANDEL I GOSPODARKA

Pomimo dogodnej sytuacji gospodarczej i obiektywnych możliwości rozwoju międzynarodowego podziału pracy, przez długi czas nie wykorzystywano w handlu między NRD a Berlinem Zachodnim wszystkich rezerw w tym zakresie.

Minister handlu zagranicznego NRD, Sölle, wskazywał wielokrotnie na niewykorzystywanie tych możliwości, zwłaszcza w przemyśle maszynowym i budowy urządzeń. Obroty handlowe między NRD a Berlinem Zachodnim uległy w latach 1970/1974 prawie podwojeniu i osiągnęły wysokość 1,07 mld DM, co jednakże nie odpowiada możliwościom handlowym obu partnerów. NRD zaproponowała m. in. zbudowanie rurociągu naftowego i doprowadzenie do Berlina Zachodniego energii. Jednakże władze zachodniobерlińskie nie wykazały zainteresowania tego rodzaju propozycją, czego dowodem były próby wysuwania w czasie rokowań na plan pierwszy problemów politycznych dotyczących przynależności Berlina Zachodniego do RFN.

PROBLEMY KOMUNIKACJI

Szczególne znaczenie dla rozwoju stosunków między NRD i Berlinem Zachodnim mają podpisane dnia 19 grudnia 1975 r. uregulowania dotyczące otwarcia granicznego przejścia kolejowego Staaken, urządzenia przystanków na dworcach Wannsee, Charlottenburg i Spandau, a także otwarcia przejścia granicznego w kierunku północnym. Uregulowania te stanowiły pierwszy krok w urzeczywistnianiu propozycji przedłożonych Senatowi Berlina Zachodniego przez NRD w dniu 9 grudnia 1974 r. Dnia 21 lutego 1974 r. podpisano umowę o budowie nowego dworca towarowego w Berlinie Zachodnim na terenach południowych (Schöneberg). Nadal jednak nie rozwiązano takich kwestii komunikacyjnych jak: otwarcie kanału Teltow oraz budowa drugiej komory śluzy w Spandau. W sprawie kanału Teltow Senat Berlina Zachodniego wystosował dnia 19 grudnia 1975 r., czyli w rok po przedłożeniu propozycji przez NRD, pismo zapowiadające gotowość podjęcia rokowań.

INCYDENTY NA WODACH GRANICZNYCH

W przeszłości zdarzały się na wodach granicznych NRD i Berlina Zachodniego tragiczne incydenty. NRD wzywała wielokrotnie Senat Berlina Zachodniego do podpisania odpowiednich porozumień w celu przedsięwzięcia kroków przeciwko wypadkom po stronie Berlina Zachodniego i do wprowadzenia środków zaradczych. Dnia 6 czerwca 1973 r. NRD przedstawiła konkretne propozycje, jednakże Senat zachodniobierliński wzbierał się uznać za podstawę rokowań istniejącą sytuację, tzn. fakt, że NRD zachowuje suwerenność na obszarze wód granicznych.

Po kolejnym incydencie w maju 1975 r. prowadzono nieprzerwanie rozmowy, które w końcu doprowadziły do zawarcia 29 października 1975 r. porozumień dotyczących środków ratunkowych. Stworzono w ten sposób przesłanki zapobiegania dalszym incydom. Wymienione porozumienia stanowią realne podstawy do rozwoju kontaktów między Berlinem Zachodnim a NRD w różnych dziedzinach.

STOSUNKI MIĘDZY BERLINEM ZACHODNIM A ZWIĄZKIEM RADZIECKIM

Podpisanie Porozumienia Czterostronnego umożliwiło też rozwój stosunków między Berlinem Zachodnim a Związkiem Radzieckim. Porozumienie zakładało m. in. powołanie do życia w Berlinie Zachodnim różnych radzieckich instytucji. Obok konsulatu generalnego powstało przedstawicielstwo radzieckiego Zjednoczenia Handlu Zagranicznego, biura *Intouristu* i *Aeroflotu*. Utworzenie tych instytucji stworzyło podstawy do rozwoju wzajemnych stosunków.

Od 1972 r. odbywa się w Berlinie Zachodnim każdego roku wielka impreza prezentująca dorobek Związku Radzieckiego. W 1972 r. zorganizowano „Dni Kultury Radzieckiej”, a w rok później odbyła się wystawa przemysłu i handlu. W 1974 r. miały miejsce „Dni Związku Radzieckiego”, w 1975 r. pokazano wystawę fotograficzną o ZSRR. Wszystkim tym imprezom towarzyszyła rosnąca wymiana kulturalna i informacyjna między obu stronami. Przyczyniło się to do rozwoju kontaktów handlowych i gospodarczych. Wartość obrotów handlowych między Berlinem Zachodnim a ZSRR wzrosła z 28 mln DM (1970) do 51 mln (1974). Znacznie ożywił się też ruch turystyczny.

KONTAKTY BERLINA ZACHODNIEGO Z INNYMI PAŃSTWAMI
SOCJALISTYCZNYMI

Jeśli przed podpisaniem Porozumienia Czterostronnego stosunki i kontakty Berlina Zachodniego z państwami socjalistycznymi rozwijały się słabo, to po jego zawarciu dokonały się w tej dziedzinie znaczne zmiany. Dobitym tego dowodem jest fakt, że wszystkie państwa socjalistyczne są

odtąd reprezentowane w Berlinie Zachodnim w sposób instytucjonalny. Do 1971 r. jedynie Polska i Czechosłowacja posiadały tam misje wojskowe, egzystujące na podstawie układów z okresu wojny i lat powojennych. W 1974 r. otwarto w Berlinie Zachodnim konsulaty generalne Bułgarii, Węgier i Rumunii. Przedstawicielstwa dyplomatyczne odgrywają ważną rolę w dziedzinie rozwoju współpracy między Berlinem Zachodnim a państwami socjalistycznymi, czego dowodem jest m. in. wydawanie wiz mieszkańcom Berlina Zachodniego w oparciu o przepisy zawarte w uzgodnionym przez mocarstwa zapisie protokolarnym. Instytucje te są odpowiedzialne za obsługę konsularną swoich obywateli mieszkających w Berlinie Zachodnim. Nawiązanie wzajemnych kontaktów miało decydujący wpływ na rozwój współpracy i wzajemnej wymiany. Dotyczy to przede wszystkim współpracy gospodarczej i kulturalnej. Dowodem rozwoju stosunków są organizowane wystawy i specjalne imprezy, jak np. prezentacja możliwości Węgier w 1971 r., wystawa przemysłu i handlu PRL, lub zorganizowana w marcu 1975 r. wystawa „Bułgaria w gościnie”. Tego rodzaju imprezy były okazją do występów artystów i zespołów estradowych z krajów socjalistycznych. Przyczyniły się też do wzrostu zainteresowania państwami socjalistycznymi, czego odbiciem jest rosnąca liczba wizyt mieszkańców Berlina Zachodniego w Bułgarii, Rumunii i Polsce.

Obiecująco rysują się też perspektywy rozwoju kontaktów gospodarczych. Berlin Zachodni dysponuje znacznym potencjałem ekonomicznym, a jego położenie geograficzne stwarza dogodne warunki do włączenia go do międzynarodowego podziału pracy. Od czasu podpisania Porozumienia Czerrostronnego można zauważyć w tej dziedzinie istotne postępy.

Wartość obrotów handlowych między Berlinem Zachodnim a państwami socjalistycznymi wzrosła o 15⁰%. Przy tym handel między Berlinem Zachodnim a państwami socjalistycznymi rozwija się wielokrotnie szybciej niż między Berlinem Zachodnim a państwami kapitalistycznymi lub rozwijającymi się. W 1974 r. wartość obrotów handlowych Berlina Zachodniego z państwami socjalistycznymi wyniosła 1,63 mld DM. Jednakże i w tej dziedzinie nie wykorzystano jeszcze wszystkich istniejących możliwości. Udział państw socjalistycznych w obrotach handlowych Berlina Zachodniego wynosi 3,9⁰%. Czołowi zachodni Niemcy specjaliści poddali ten stan krytyce stwierdzając, że wzrost udziału państw socjalistycznych w handlu Berlina Zachodniego przyniósłby gospodarce tego miasta znaczne korzyści.

Socjalistyczna Partia Jedności Berlina Zachodniego (SEW) konsekwentnie dąży do rozwoju współpracy gospodarczej z krajami socjalistycznymi, która zapewniłaby w efekcie robotnikom Berlina Zachodniego stałe miejsca pracy.

Reasumując, można stwierdzić, że pomimo istniejących nadal trudności stosunki między Berlinem Zachodnim a państwami socjalistycznymi uległy — po podpisaniu Porozumienia Czterostronnego — znacznej poprawie. Kraje socjalistyczne chcą wykorzystać wszystkie zagwarantowane przez porozumienie możliwości udziału Berlina Zachodniego w kontaktach międzynarodowych, dostosowując je do konkretnych sytuacji. Odnosi się to także do rozszerzenia na obszar Berlina Zachodniego umów zawieranych między państwami socjalistycznymi a RFN, zgodnie z warunkami ustalonymi przez porozumienie. Dotychczas zaopatrzone 30 takich układów w klauzulę dotyczącą Berlina Zachodniego.

TABELA

Handel zagraniczny Berlina Zachodniego (w mld DM)

Państwo/grupa	1970	1971	1972	1973	1974	udział 1974
Państwa socjalistyczne	805	899	1 089	1 404	1 633	3,9%
RFN	30 466	33 718	33 927	34 320	36 049	83,2%
EWG (bez RFN)	959	1 034	1 182	1 244	1 375	3,3%
USA	319	297	331	390	390	2,4%
państwa rozwijające się	687	703	841	903	1 143	2,6%
inne państwa kapitalistyczne	1 050	1 007	1 152	1 309	1 516	3,7%
razem	34 839	37 577	39 556	40 836	43 407	

Próby polegające na ominięciu określonych przez porozumienie zasad, na bezprawnym używaniu klauzul dotyczących Berlina Zachodniego lub nieprzestrzeganiu porozumień między Berlinem Zachodnim a państwami socjalistycznymi stanowią balast w dążeniach do stworzenia w Berlinie Zachodnim atmosfery odprężenia, bezpieczeństwa i współpracy. Kontynuacja procesu odprężenia wymaga intensywniejszej współpracy i rozwoju kontaktów w oparciu o prawnomiędzynarodowe realia i zgodnie z zasadami ustalonymi w Helsinkach.

Postępowanie zgodne z treścią i duchem podpisanych tekstów gwarantuje korzystny rozwój Berlina Zachodniego.

Z niemieckiego przetłumaczyła Romualda Zwierzycka